

Újvidéki tanulmány

Radnóti Miklós költészetéről

Bori Imre doktori értekezése

A szomszédállamok magyar irodalmi életének munkásai közül talán a vajdaságiakat jellemzi leginkább a magyarországi fejlődéssel való együttlépés, a hazai könyv- és folyóirattermés állandó és tervszerű szemmel kísérése, kritikus befogadása, az *irodalmi hagyomány újjáértékelő vállalása*. A *Forum* kiadó különféle publikációi, főként a havonta megjelenő *Híd* számai, rendre tolmácsolják a magyar könyvkiadás fontosabb termékeit a jugoszláviai olvasóknak. A köré tömörült kritikus, tanulmányírói gárda egyik tehetséges, irodalmunk kérdéséről írott esszéivel a figyelmet már korábban magára vont tagja, Bori Imre, az újvidéki egyetem magyar tan- székének asszisztense, most *Radnóti Miklós költészetéről* kétszáz gépelt lapnyi terjedelemben doktori értekezést készített, amely ezúttal is megérdemli a magyar visszhangot. Kisebb részlete *A költő és a Híd* címmel a *Híd* októberi számában látott napvilágot.

A tanulmány szerzője tudatosan mellőzte a költő életrajzának vizsgálatát, kirekesztette tárgyalásából a kortársak és irodalomtörténészek állításait, s — jóllehet munkájának bibliográfiájából kitetszően ismeri az idevágó szakirodalmat — egyes-egyedül a költői életműre támaszkodik megállapításaiiban. Ahogyan bírálója Sinkó Ervin írja referátumában: »a költői mű részei, időrendi egymásra következése és egésze esztétikai elemzésének eredményeiből rekonstruálja a költő életútját és korát». Noha kerüli a polémiát, szemmel látható kételyei vannak a kortársi emlékezősek torzításaival és irodalomtörténészeink »sejtéseivel« szemben, némi joggal a belemagyarázást is szemükre vetve. *Következtetéseit csak addig terjednek, ameddig erre az oeuvre följögszítja.* »S Borinak sikerül — idézzük ismét Sinkót — tisztára a műre, a versek szövegére támaszkodva világossá tenni, hogy ez a költő a maga egyéni sorsát költészeté minden fázisában valami egyéni sorsot meghaladó, egyetemes katalizmával azonosította anélkül, hogy ez az egyetemes megváltást jelentette volna a

★

Ami ezután történt, az már nem ilyen szép és nem is ilyen egyszerű. Nagy Sándor remek ívű pályáját megakasztotta a sokféle rangos elismerés. Egyik szeme örömtől csillogott, a másik meg a nagydíjak súlya alatt nedvesedett. „Kinyílt előtte az élet”, mert a művész elismerését követte a tucatnyi közeleti szerep, szavának, írásának megnőtt az árfolyama. A szorgosan küzdő, írásaiért megszervező fiatalember megismerkedett egy lezserebb életformával, amelyben a reprezentatív jelleg dominált és ez élvezetesebb, könnyedebb, mint az irodalmi gyötörődés a nyelvvel és a gondolattal. Kevésbé fárasztó elnökségben ülni, mint viaskodni és életerős, valóságos regény- és novellaalakokat szülni... Nagy Sándor önmagát áltatva sodródott az évekkel, miközben néhány apró írásnál több nem jött ki íróképeből. A nagy kitüntetések-sarkallta becsvagy világászoló alkotás gondolatát ültette el benne, azt a hamis illúziót, hogy ennyi kitüntetés birtokában jobbat, időtállóbbat terem, mint bárki más. Soha nem mondta ki ezt az érzést, de kinlódásaiból szó nélkül is ez csendült ki.

Hamisan értelmezte egész akkori kultúrpolitikai koncepciók alapján az irodalom „maiságát”. Mait alkotni akkor sem annyit jelentett, mint a napi politika aktualitáshoz kötni az irodalmat, minthogy ma sem jelenti azt. Anélkül, hogy tagadnánk az égetően időszerű probléma felvetésének fontosságát a művészetben, nem keverhetjük össze a művészetet a napi agitációval, mert bár egyazon ideológiai területen munkálkodhatnak és kell is, hogy munkálkodjanak, de más-más eszközökkel és funkcióval. Nem lehet a nemzetközi politika állandóan változó légköréhez kötni a maradandóság igényére számottartó irodalmi alkotást. Mint az idő is bizonyítja, ez hamis illúzió volt, torz értelmezése az irodalom maiságának. Nagy Sándor később észrevette, hogy az irodalom maisága és a napi politika aktualitása közötti összefüggés nem az, amit ő elképzelte. De a maiság hamis értelmezése fél évtizednyit csípett a legszebb alkotó esztendőkből.

Nem múlt el nyomtalanul fölötté sem a korábbi évek politikájának belső „cikkakk”-ja, sőt a belső politikai áramlatok érzékelésében alig tudott tájékozódni. Autodidakta volt, ez a tanulási forma úgy látszik, nem adott elég rendszerezettséget számára a marxista műveltség tekintetében, s ehhez járult elhibázott koncepciójának felismerése, s ez a két tényező átmenetileg megingatta hitét azzal a renddel szemben, amelynek mindent köszönhetett. Nehezen disztingválta a valóságos és a vélt bajok bonyolult szövevényében.

Kálváriás életút ez, a meg hasonlások és a gyötörde-

Elérkeztem abba a korba, amikor már „kísérteteket” látok, vagy legalábbis legénykori cimboráim embernyi, sőt kopaszodó fiait. Legtöbbször annyira hasonlít ifjúkori apjához, hogy nehezemre esik oda nem rohanni — megölelni, és elkáitani magamat: — Szervusz egykomám!

De régen is volt, amidőn ezt cselekedtem, kilépve a körüti Pillangókávéház ajtaján és szembe találtam magamat a munkába siető haverok egyikével-másikával.

Ami eddig történt velem ilyen kísértetlítés, az mind gyermekjáték ehhez a mostanihoz, a Virág utcában megesejthez. A Csillag utcai piacra járok és mindig a Virág utca végén jövök ki belőle. Hát egyik reggel, amikor a könyvesbódét elhagyva, a virágárusok közt rátértem a Medve tér felé vivő járdára, szembe jött velem egykori — negyven év előtti — lakótársam és szívbeli pajtásom: Szigony Ádám!

Szakasztott ő volt, pedig az emlékezetem azt súgta:

— Nem, nem lehet ez az egykori Ádi!

És én mégis hirtelen megálltam. a szívem a torkomban dobogott és ölelésre tártam két karomat. Szólni már nem szólhattam, mert ez a mostani Szigony Ádám, a karján lejtő tündéri látomással együtt, eltűnt a Virág utca forgatagában.

Hogy ki is volt Szigony Ádám? Én kosztosdiák voltam Fuszek néni- nél és szobabérlő, Ádám pedig ágyra- járó, és a konyhában lakott, meg kovácsinas — mai nyelvre lefordítva: ipari tanuló —, Kelen mesternél a Kírsók utcaiban. Számunkra — diákok számára —, meg a minden rendű-rangú kisvárosi ifjúság számára, Kelen nevezetessége annyi volt, hogy minden leányt beleszámítva, az egész helységben néki voltak a legszebb leányai, kivált Marianna a legidősebb, a tizenhat esztendő volt gyönyörű.

Szerelmesek voltunk bele mi főreáliskolások, a rákócisták, de még a kardó flangáló Ferenc József intézi jogászok is. A legidősebbul még is Szigony Ádám, a kovács szerette. Mi az hogy szerette? Imádtá, mert feleségül is akarta volna venni, ami nem is csoda, hiszen Marianna olyan szép volt, hogy amerre járt, még a fák ágai is lejjebb ereszkedtek, hogy jobban láthassák és beszívassák hajja selymének illatát.

Az a bolond Ádám, a műhelyi munkán kívül, még Kelen mester lakásán is, a kötelező házi munka elvégzése után is vállalt még munkát, csak minél tovább lehessen Marianna közelében. Még a nagyon apró testvérek pesztrálását is vállalta, mert tudva- levő, hogy a mester özvegyember volt és a háztartását Marianna vezette.

Szigony Ádámmal körülbelül egyidőben kerültünk, ebbe a szigorú erkölcsű, ódon városba — Fuszeknéhez. Ő valahonnan a legelégültabb bakonyi dombok tövéből, én pedig a Balaton legtávolabbi sarkából, onnan, ahol a tündérmadarak — a nemeskőcsagok — élnek. Ő a konyhai vas-

sek olyan útja, amelyet eredményesen csak nagyon szilárd jellemű emberek tudnak végigjárni úgy, hogy minden megrázkódtatásból erős lélekkel kerüljenek ki, alkotó energiával és alkotó kedvvel, eleven, élő mondanivalóval... Nagy Sándornak ez ideig, úgy látszik, nem sikerült.

Önkéntelenül is felmerül a kérdés, hogy e szépen induló író buktatókkal teli útja véget ér-e? Ami a közéleten és a társadalmi életben múlik, szerintem minden megtörtént ahhoz, hogy kiegyensúlyozottan lehessen élni és alkotni hazánkban. Hiszen nagyon sok ifjú gondolat vált életvalósággá az utóbbi hét esztendőben... Olyan ifjú álmodozás, amely sajátja a nagysándori embertípusoknak. Szabad lett a nép, szabad hazában... Független, egyesek derekú nemzet lett letiport náción... A munkás már nem az, mint másfél évtizeddel korábban s kultúrvilága sem az már, mint a korábbi években volt.

Ha a négy esztendővel ezelőtti parasztembert a mai- val összehasonlítjuk, olyan nagy változást látunk gondolkodásában, az élet jelenségeiről alkotott felfogásában, hogy szinte alig hisszük el.

Szükségtelen a társadalmi viszonyok fejlődését agitatív, érvelő módon egy alkotó művész elé tárni, hiszen ezt önmaga is látja. Nemcsak a demokratizmust a közéletben, az egészséges fejlődést a szellemi életben — nem hagyva figyelmen kívül az egészségtelen vonásokat —, hanem azt az erőteljes optimizmust, alkotniviagyást, amely laboratóriumokban, írói műhelyekben, a piktúra művelőinek vásznáról sugárik — észreveszi a vizsgálódó művész megatartás nélkül is.

A talpraállásnak az úgynevezett objektív feltételeit a marxista-leninista pártpolitika biztosította. Az a kérdés, hogy a talpraálláshoz megvan-e a szükséges szellemi és lelkiező Nagy Sándorban. Ha olyan ifjú hevüléssel és alkotóvággyal indul harcba önmaga legyőzéseért, mint amilyen elánnal indult az irodalmi életbe majd húsz esztendeje... akkor képes legyőzni önmagát. Igaz, ez nehezebb és nagyobb erőt igényel, mint mások legyőzése.

★

Nem hánytorgatom én a múltat, tévedne, aki ebből a gondolatkörből valami ilyesmit olvasna ki. Az ellenkezőjére törekszem: a jövő útjának adjusztlására. Éppen Nagy Sándornál, az alföldi tanyavilág szép és nagy reményekre feljogosító tollforgatójánál, mert értékének enyészetre vetése vagy kálválódása irodalmunktól von el talán egy szép gyöngyszemet vagy gyöngysort. Csak értékes emberek érdekében emelnek szót, s én Nagy Sándort, írásai alapján, annak tartom. Olyan sok értékünk

BORSI DARÁZS JÓZSEF Találkozások

ágyon álmodott, én a kis eseléd- szoba rézágyában heverésztem. Csak ritkán találkoztunk, ő mindig nappal kelt, de azért az idő gyorsan elszállt. Négy esztendő múltával én „fellép- hettem” az ötödik osztályba, Ádám pedig felszabadult, segéd úr lett és pénzt keresett. Pénze ugyan csak kevés volt, mert Kelen mester inkább a Törökbástyába hordta, amit a ló- patkolás jövedelmezett, de azért ez a pénz mégis több volt, mint amit én hazulról kaptam, meg a rózsadom- bi úri diákok tanításával én megke- restem, így azután idővel a segéd úr költözött a kisszobába — a rézágyon háltni, én pedig kikerültem a kony- hába.

Becsületére válik, megengedte, hogy az ő távollétében a kis- szobában magoljak, mert a konyhában Fuszek néni állandóan zörgölődött, és maga-magának — vagy a pusztá falaknak — panaszkodt, hogy a régen elhalálozott férje-ura bizony csak vékonyka kegydíjat, és nem nyugdíjat hagyott rá.

A diákok egy része — köztük maga- am is — érettségi előtt megfellede- zünk, sőt egyikünk-másikunk ki is gyógyult Marianna iránt érzett érzel- meiből, csak Ádám maradt változat- lan érzelmeiben. Ezt az is bizonyítja, hogy Kelen mester a legtöbbször csak dörögött, de nem fizetett, Ádám mégis maradt nála, és közben vissza- költözött a konyhabeli vaságyra, én meg újra elfoglaltam a kisszobát, a benne lévő rézágygal együtt.

Éltünk csendes békességben, mint két utazó, akiknek nyolc esztendőn keresztül együtt kell járni az élet útjait, akár tetszik, akár nem. Iste- nem mennyi krumplit és kenyeret megettünk érettségimig.

Amikor már nagyon untuk magun- kat a Fuszek-féle konyhában, vagy a leánderes udvaron, akkor ki szok- tunk ballagni a parkba — bámész- kodni. Én kerekre nyílt szemekkel csodáltam a hajóhintákból ki-kivilla- nó női lábszárait, Ádám pedig min- dig lehunyta pilláit, ha egy-egy szok- nya a szokottnál valami kicsit job- ban meglebbent.

Egyik estén — szombat volt és május — Ádám nagyon izgatottan érkezett haza. Látszott, valami rend- kívüli esett meg vele. Végre, amikor Fuszek néni „visszavonult” kinyögte: — A mester úr...

— Na, mi történt a kiuzsorázóddal, azzal a pálinka...

— Te, ki ne mondd! — vágott a szavamba, majd hosszú hallgatás után megszólalt:

— Meggyulladt benne a pálinka!

— Na, és te ennek nem örülsz?

— Eh, gyerek vagy te még. isko- lás, ehhez te nem értesz. — Aztán csak mondta kérdezetlenül. — Itt maradt Marianna egyedül, egy rosszul felszerelt műhellyel, meg egy féltu- cat gyerekkel.

Meg a magáéval, akit „szerzett” (meg kell hagyni, Marianna leányasz- szony szebb volt, mint valaha) — gondoltam és nem mondtam ki én, aztán sietve mégis megszólaltam:

— Nincs itt pajtáskám semmi baj. Búsoljon a Törökbástyás, te pedig majd rendet csinálj a műhelyben!

— Igen, igen — mondta Ádám —, de Marianna...

— Értem komám, hogyan érteném — válaszoltam és máris vonultam vissza a szobámba. Mennyi szerelmes verset írtam én abban az időben, és törzsmegrendelőim voltak a környék násznagjai.

Félóra múlva elkészült a költe- mény. Ádám egész éjjel tanulta és reggel elment kinyitni a műhelyt, de este még kapuzáraskor sem volt ott- hon.

— Na szegény Ádám — aludtam el, de azért négy hét múltán én is ott baktattam a nászmenetben.

Azt sohasem sikerült megtudnom, hogy az én költeményem hozzájárult-e Ádám boldogságához, de annyit még hallottam, hogy felnevelte az árvá- kat mind, azt a legkisebbiket meg a nevére is iratta, meg azután most itt van ez a minapi találkozás.

Később azt is megtudtam, hogy idősebb Ádám már követte Kelen mestert, nem ugyan mintha a pálinka gyúlt volna meg benne, hanem belepuszult az ember- telenül sok munkába, de ifjabb Szi- gony Ádám már mérnök, két gyermek apja és imádja feleségét, Marianna nagymama pedig boldog szemlézője ifjabb Ádámék boldogságának.

Miért tartottam fontosnak mindezt elmondani? Mert eszembe jutott, hogy idősebb Ádám hiába patkolt tömér- dek hintóslóvat, őt nem kocsi vitte, csak gyalog ment az esküvőjére, vi- szont ifjabb Ádámnak egy Skodája áll benn a Filler utcai garázsban.

★

A Thinger bárónó című novellát már elhagytam. Le- teszem a Szabadulás napját a csomóba fogott könyv- karavánok tetejére, s felveszem a gondot, a Nagy Sán- dorét, a bajai tanyák környékéről indult fiatallembert, aki fölött egy tucat esztendő szaladt el már a Megbé- kelés óta. Ha írói pályára teremtette a sors, jelentkez- nek majd, nem védekező replikával, hanem egy új kötet- tel. Tőle függ. Senki másról, csak tőle.

Károly János